

Ljubisav Marković:

KRATEK TEČAJ POLITIČNE EKONOMIJE

STORILNOST DELA

Potem pride obdobje postopnega razvijanja družbenega upravljanja. To že neposredno nakazuje črte bodoče komunistične družbe. Sestoji se v tem, da se dejanski proizvajalec dviga na vodilno mesto v družbenem življenju. V kakšnem smislu? V takem smislu, da začnejo sedaj delovni ljudje neposredno sami upravljati gospodarsko, kulturno, politično in socialno-zdravstveno življenje. To drugo obdobje bo daljše in bolj radikalno v razvijanju nove družbe. Tudi to pa mora ohraniti v marsičem ostanek starega. Na primer blagovna proizvodnja in vloga tržišča, nagrajevanje po kvalifikacijah in večjem potrošniku delovne moči. Prav tako mora ohraniti tudi vlogo države v splošnem uravnavanju ekonomskih in družbenih odnosov. Razume se, ti ostanki starega imajo v naših pogojih novo vsebino. Ti so metoda razvoja inicijative posameznika in organizacij, da o dosegli čim večji učinek. To pa koristi vsem, vsej skupnosti.

Naš razvoj pa je samo del današnjih dogajanj v svetu. Prehod iz kapitalizma se dejansko uresničuje tudi v drugih državah. Samo v vsaki po svoje. Na bi mogli reči, da delavski razred v vseh državah politično dovolj krepko deluje za pospešitev tega prehoda. V najboljših razvitih državah celo prevladuje stihijnost. To pomeni, da »narravnih tok«, proizvodjalne sile same po sebi pritiskajo k pre-

hodu na višje družbene odnose. Delavski razred bi v teh državah in v svetu lahko bolj pospešil vsa ta gibanja in ublažil »porodne bolečine« nove družbe. Z odločnejšo akcijo lahko na primer onemogoči strašilo vojne nevarnosti. Namesto da bi stotine milijard dolarjev trošili za priprave za uničevanje sveta, bi jih lahko trošili za gospodarski razvoj. To bi v kratkem industrializiralo vse kontinente. V enem, dveh desetletjih bi delo v teh državah lahko skrčili na dve do tri ure na dan. Življenjski standard pa bi lahko bil za vsakogar vsaj dva do trikrat višji, kakor pa je v najbolj razvitih državah.

Stihijska težnja zahteva zavestno akcijo delavskega razreda, odločno in energično, ker so materialni pogoji za to več kakor zreli. Potrebna je tudi zato, ker pomeni veliki razvoj tehnike tudi ogrožanje sveta, če ta ostane v rokah nazadnjaških sil kapitalizma. Pomislimo samo, kaj pomenijo hidrogenske ali kobaltne bombe. Ne smemo pa pozabiti tudi tega, da se v času, ko neke sisteme umira, lahko v njegovem naročju najdejo kratkovidni brezumneži.

Pripomba: V tej naši razlagi smo bodočo proizvodnjo, h kateri teži sodobna družba, v celoti imenovali komunistično. Socializem pomeni tudi komunistično družbo, toda njeno nižjo fazo. Svet je sedaj v prehodnem obdobju h komunizmu, to je v njegovi nižji fazi — socializmu.

STORILNOST DELA

1. Glavno vprašanje gospodarstva

Po navadi govorimo, da je delo temelj obstanka in razvoja človeške družbe. Res je. Toda to zahteva neko dopolnitev. Temelj je tisto delo, čigar moč raste. Delo, čigar storilnost raste. Tu pa smo prišli do odločilnega vprašanja gospodarstva vsake države in vsake epohe. Vsa številna gospodarstva vsake države in vsake epohe. Vsa številna gospodarstva vsake države in vsake epohe. Vsa številna gospodarstva vsake države in vsake epohe.

Storilnost dela je tista glavna stvar, zaradi katere nastane prehod iz enega v drug način proizvodnje, na primer, kapitalizem mora odstopiti mesto socializmu. Zakaj? Zato ker je socializem v osnovi nosilec večje storilnosti dela. Kapitalizem, to se pravi pro-

2. Pojem storilnosti dela

Storilnost dela pomeni moč dela, njegovo plodovitost.

Delo je, kakor vemo, spojina treh elementov: živega človeškega dela, sredstev za delo in predmeta dela. Toda delo nam samo po sebi še ne kaže, kolikšna je njegova moč in njegova plodovitost. Za gospodarsko življenje pa je to najpomembnejše.

Ostaneta nam dve poti. Ena

izvodnja za profit kapitalista, ne more več dvigati storilnosti dela glede na ogromne možnosti, ki obstoje. Ne more tega na bazi povprečnih ekonomskih pogojev. Če pa kapitalizem v splošnem smislu ostane, tedaj se mora predrugačiti njegov gospodarski mehanizem. Odtod imamo take pojave, kot je na primer planiranje, petdnevni delovni teden in celo tudi nekakšne oblike delavskega sodelovanja pri upravljanju proizvodnje. Ti pojavi so naravi kapitalizma tuji. To so pravzaprav elementi socializma. Toda kapitalizem jih mora, neodvisno od zavesti ljudi, uporabljati. Te oblike so zanj nujnost, ki mu jo vsiljuje konec koncev problem storilnosti dela.

je ta, da proučimo moč vsakega od teh elementov dela. Zlasti moramo videti, kakšen je odnos med živim delom in sredstvi za proizvodnjo, ki jih to delo spravlja v gibanje. Druga pot pa je ta, da vidimo, kakšno količino proizvodov daje to delo. Pravzaprav pa pridemo po obeh poteh do istega cilja. Količina proizvodov je pravzaprav rezultat plodnosti dela. Ta plodnost pa

je v prvi vrsti odvisna od odnosa med maso živega dela po eni strani in maso sredstev za proizvodnjo po drugi strani. Naj nam to razloži enostaven primer. Oglejmo si dva

8 ur živega dela nasproti
... rezultat 1 kg prediva.

Prejec B dela v tovarni, predilnici. Tam bi bil na primer takle odnos:

8 ur živega dela nasproti
... rezultat 200 kg prediva.

V tovarni je rezultat prejca neprimerno večji. To pa zaradi tega, ker ista količina živega dela spravlja v gibanje in predeluje mnogo večjo maso sredstev za proizvodnjo. Predilni stroj in električna energija dajeta pravzaprav glavno moč prejcu v tovarni. Močna sredstva za delo povzročajo, da je plodovitost njegovega dela velika. To se pravi, da v 8 urah dela sprede 200-krat več prediva. Razen sredstev za delo ima prejec v tovarni še druge ugodnejše pogoje. O njih bomo govorili pozneje.

Kaj potemtakem vsebuje pojem storilnosti dela. Vse-

3. Tehnična sestava elementov dela

Da bi spravili ladjo v gibanje, je treba 30, 50 ali 100 mornarjev. To je odvisno od velikosti ladje. Velike čezoceanske ladje imajo po več stotin mornarjev. Za spravljanje vlaka v gibanje je treba neposredno samo nekaj ljudi — strojevodja, kurjač, sprevodniki. Stružnici streže samo en človek.

Ali smo te ljudi postavili popolnoma samovoljno? Ne. Vemo, da bi bilo neumnost poriniti ladjo na odprto morje (zazdaj) samo z nekaj ljudmi. Toda smešno bi bilo, če bi imeli v vsakem vagonu več sprevodnikov. Nekaj objektivnega, takorekoč prirodnega določa, koliko delavcev mora biti v teku določene proizvodne dejavnosti. To objektivno je — značaj in razvitost sredstev za delo. Toda prav tako tudi splošna organizacija posla. Le-to je torej vsebovano v sami tehniki dela.

V odvisnosti od tega, koliko je razvita tehnika dela, kakšna so sredstva in organizacija dela, obstoji neko potrebno sorazmerje: določena količina tehnike zahteva za določen čas določeno količino živega dela. Prav tako pa tudi določeno količino surovin. To potrebno sorazmerje med količino živega dela in mase sredstev za proizvodnjo imenujemo tehnično sestavo dela oziroma proizvodnje.

Naš primer, ki smo ga zgoraj navedli, je pokazal, da

prejca, ki delata z različnimi sredstvi dela. Delovni dan naj bo osem ur.

Prejec B dela v tovarni, predilnici in vretenom. Kakšna je moč njegovega dela. Imamo:

1 preslic
1 vreteno...
1 kg volne

1 predilni stroj
50 vreten
100 kWh električne energije
200 kg volne

buje enostavno, toda najpomembnejše vprašanje, ki nam odkriva, koliko dela vsebuje neka količina materialnih dobrin. Koliko proizvodov daje določena količina dela. Tu je določeni rezultat dela dejstvo. Ta rezultat pa je, kakor smo videli, odvisen od tega, kakšen je odnos med živim delom po eni strani in sredstvom za proizvodnjo po drugi strani. Zato lahko vprašanje storilnosti dela postavimo tudi na naslednji način: Namreč — koliko živega dela potrošimo pri spravljanju in predelovanju določene količine sredstev za proizvodnjo.

imamo enkrat tehnično sestavo z ročno preslico in vretenom, drugič pa sestavo s predilnim strojem. Pri njem je očitno tudi to, da razvita tehnika zahteva tudi večjo maso surovin, da bi se delo odvijalo v predvidenem času. Prejec B v tovarni je moral imeti pripravljenih 200 kg volne, ker sicer ne bi imel kaj delati v teku 8 ur.

Tehnična sestava dela je osnovni pokazatelj storilnosti dela. Tudi brez posebne analize lahko zaključimo, da ima prejec v tovarni večjo storilnost dela (seveda predpostavljamo kolikor toliko normalne pogoje. Med nje spada tudi nivo izkoriščenosti kapacitet celotne tovarne).

Z napredkom tehnike in z uvajanjem znanstvenih metod v organizacijo dela se spreminja tudi tehnična sestava dela. Le-ta raste, se večja. Lahko računamo, da bo ščasoma vsa predilnica avtomatizirana. Tedaj bo njeno delo nadzoroval samo en delavec. Predelovala pa bo, na primer, v 8 urah dela 1000 ton volne v predivo. Storilnost dela bo torej silovito porasla. Toda tu moramo postaviti še en pogoj. Da bo namreč tudi tedaj napor delovne sile v istem obsegu. Da bomo imeli isto trošenje delovne sile.

Potemtakem: ... družbena stopnja storilnosti dela se izraža v relativnem obsegu sredstev za proizvodnjo, ki jih delavec z istim naporom delovne

sile spreminja v proizvod v določenem delovnem času. Masa sredstev za proizvodnjo, s katero upravlja, se povečuje s storilnostjo njegovega dela... masa uporabljenih strojev... mineralnih gnojil, cevi za kanalizacijo... je pogoj za povečanje storilnosti dela. Prav tako tudi masa tistih sredstev za proizvodnjo, ki je skoncentrirana v poslopih, velikanskih pečeh, transportnih sredstvih itd... Povečanje obsega sredstev nasproti delovni sili, ki jim je pripojena, izraža porast storilnosti dela. (Marx, Kapital I, str. 517—518, cirilica, izd. »Kulture«.)

4. Storilnost in intenzivnost dela

Poglejmo najprej, kaj je to intenzivnost dela.

Pri izdelavi proizvoda delavec, kakor vemo, troši svojo delovno silo. Dela določen čas. Ob tej priliki napačno do neke stopnje svoj razum, mišice in živce. Ta stopnja napora je intenzivnost njegovega dela.

Bolj intenzivno je delo tiste delavca, čigar delovna sila se v istem času napenja in troši v večjem obsegu. Ko dela intenzivnejše, delavec na primer bolj pazi na gibanje stroje in gibanje predmeta dela. Njegove roke in noge se hitreje premikajo. Hitreje končuje predvidene operacije itd. Rezultat te večje intenzivnosti dela je ta, da delavec v istem času (8 ur) proizvede večjo količino proizvodov kakor poprej.

V kakšni medsebojni zvezi sta intenzivnost in storilnost dela?

Prvo, kar lahko opazimo, je to, da vsako delo zahteva določeno stopnjo intenzivnosti. Storilnost dela potemtakem vključuje neko stopnjo intenzivnosti dela kot nekaj povsem razumljivega. To je normalna, navadna, povprečna intenzivnost. Taka intenzivnost ni nekaj posebnega. Spada v pojem storilnosti dela.

Toda nekateri delavci delajo bolj intenzivno kakor drugi. Prav tako lahko tudi celotne gospodarske organizacije delajo bolj intenzivno kakor pa je povprečje v intenzivnosti dela. V tem smislu moramo pojem intenzivnosti dela izločiti in ga posebno proučevati.

Primerjava storilnosti dela in intenzivnosti dela kaže nekaj skupnega. Tako proizvodnje kakor intenzivnejše delo dajeta v istem času več proizvodov kakor poprej. Toda med njima se pojavlja tudi bistvena razlika.

Kakšna? Taka, da da proizvodnje delo z istim potroškom dela več proizvodov. Intenzivnejše delo pa da več proizvodov samo s povečanim potroškom dela v istem delovnem času.